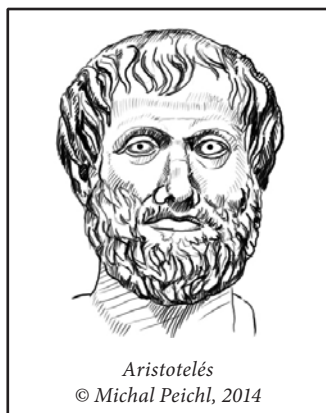


5. Aristotelova metafyzika

A. Úvod



Aristotelova *Metafyzika* je souborem několika dílčích a původně nespojených pojednání, proto v ní najdeme mnoho různých témat, avšak snad bez výjimky témat v Aristotelově myšlení zcela zásadních. Do této čítanky jsou vybrány úryvky z pěti „kniha“ (v antickém smyslu) *Metafyziky* – I., VII. – IX. a XII. (podle řeckého značení pomocí písmen alfabety se jedná o knihy Α, Ζ, Η, Θ, Λ). Jejich prostřednictvím se seznámíme s Aristotelovým pojetím první vědy či první filosofie (a vědění vůbec), s hlavními motivy jeho úvah o jsoucnu a s nejvyšším jsoucnem v jeho představě kosmu – prvním nehybným hybatelem.

Hned na počátku celého souboru (A 1–2) se objevuje úvaha o přirozeném základu lidské touhy po poznání a o různých úrovních poznatků. Přitom se dospěje až k vymezení nejvyšší vědy, jež je nazývána „první filosofii“.

Od Parmenida je problém jsoucna ústředním filosofickým problémem. Aristotelés se mu pochopitelně také věnoval. Jeho analýza ovšem dospěla mnohem dále než původní Parmenidovo „jsoucno je a nemůže nebýt“. Aristotelés si mj. všiml, že lze rozlišit různé úrovně či druhy jsoucna (jeho známé „kategorie“), což jej nutně přivedlo k otázce po jejich hierarchii a po prvním jsoucnu. Právě tuto otázku si klade a zodpovídá v sedmé a osmé knize (Ζ a Η) *Metafyziky*. Naším úkolem bude seznámit se aspoň se základy jeho zkoumání počátků jsoucnosti.

Devátá kniha (Θ) je věnována jinému členění jsoucna – jsoucnu v možnosti a ve skutečnosti. I tento přístup má podstatně elejské pozadí, právě pomocí těchto pojmů totiž Aristotelés vysvětluje veškerý pohyb, jež eleaté popírali v přesvědčení, že jakákoli změna by znamenala vznik něčeho z ničeho. Aristotelovy pojmy možnost a skutečnost umožňují vysvětlit změnu a vznik při zachování platnosti teze, že z ničeho skutečně nic vzniknout nemůže. Proto je důležité porozumět aspoň některým úvahám o těchto pojmech.

Dvanáctá kniha předkládá výstup k nejvyššímu jsoucnu aristoteléské skutečnosti – k prvnímu nehybnému hybateli. Dozvíme se, proč vůbec podle Aristotela takové jsoucno musí existovat, a přitom bychom si měli ujasnit, jakým „druhem“ jsoucna první nehybný hybatel je a jak je charakterizován z hlediska možnosti a skutečnosti.

B. Úkol

Aristotelovy texty rozhodně patří mezi nejkomplicovanější texty v dějinách filosofie; o knihách VII – IX (Z, H, Θ) *Metafyziky* to platí obzvláště. Zároveň však patří také mezi nejvýznamnější texty v celé historii filosofického myšlení, proto se vyplatí úsilí o jejich (alespoň částečné) pochopení. K němu by vás měly nasměrovat také následující otázky a úkoly:

1. Podle jakých kritérií posuzuje Aristotelés hodnotu různých typů věd?
2. Jaký charakter a jakou hodnotu má podle těchto kritérií (první) filosofie?
3. Jaký význam má v Aristotelově ontologii termín „podstata“ (οὐσία)?
4. Co Aristotelés nakonec považuje za „podstatu“?
5. Jaký je vztah „tvaru“ a „podstaty“?
6. Co označují termíny „možnost“ a „skutečnost“?
7. Vysvětlete vztah mezi možností a skutečností a tvrzení, že skutečnost je dříve než možnost!
8. Pokuste se najít souvislost textů ze VII. a IX. knihy s úryvkem z knihy XII.
9. Jaká role náleží v Aristotelově systému „prvnímu nehybnému hybateli“?

C. Text – několik kapitol z *Metafyziky*

Metafyzika A 1–2, Z 1–3, H 1, Θ 6–8, Λ 6, 7, 9

(Aristotelés. *Metafyzika*. Přel. Antonín Kříž.

3. vyd., v nakl. Petr Rezek 2. Praha: Rezek, 2008.)

A 1. Potřeba vědění. Povaha vědy vůbec a podstata, hodnota a úkol metafyzické vědy zvlášť

Pokyny a otázky k četbě

- Sledujte, jakým způsobem Aristotelés zakládá filosofii („moudrost“ či „vědu“). V čem má podle něj své kořeny?
- Posuďte, zda by takové odůvodnění filosofie (nebo vědeckého poznání vůbec) obstálo i dnes.
- Po jakých stupních postupuje v živočišném světě schopnost poznávat prostředí?
- Jaké úrovně znalostí rozlišuje u samotného člověka?

980a21 Všichni lidé od přirozenosti touží po vědění. (Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει.) Známkou toho je záliba v smyslových vjemech (αἰσθήσεις), v nichž si libují pro ně samy, aniž hledí k jejich potřebě. Zvláště to platí o vjemech zrakových.

Neboť zraku dáváme přednost takřka přede všemi ostatními smysly **25** nejen pro jeho praktický účel, nýbrž i bez ohledu na něj. A to proto, že tento smysl přispívá k našemu poznání více než smysly ostatní a že nám zjevuje většinu druhových rozdílů (διαφοραί).

Živé bytosti (τὰ ζῶα) od přirozenosti mají schopnost vnímat (αἰσθησις). Ale u jedněch z vnímání nevzniká paměť, u druhých ano; **980b** proto jsou rozumově zdatnější a učenílivější než ty, jež si nemohou nic pamatovat. Rozumní, ale bez schopnosti učit se jsou živočichové, kteří nemohou slyšet zvuky; jako například včela a je-li ještě jiný takový druh živočichů. Avšak ti, kteří i **25** mají paměť a nadto ještě tento smysl, mají také schopnost učit se.

Ostatní druhy živočichů se v životě řídí smyslovými jevy a pamětí, zkušenosti (ἐμπειρία) však nabývají jenom v malé míře; ale lidský život se projevuje ještě uměním (τέχνη) a pojmovým myšlením (λογισμός). U lidí z paměti vzniká zkušenost (ἐμπειρία); neboť mnohokrát opakovaný a pamětí uchovaný vjem téže věci **981a** nabývá významu jedné zkušenosti. A zkušenost, jak se zdá, podobá se téměř vědění (ἐπιστήμη) a umění (τέχνη); vědění a umění vzniká u lidí proto, že mají zkušenost. Vždyť, jak praví Pólos, a správně **5** to řekl, zkušenost vytvořila umění, nedostatek zkušenosti však náhodu.

Umění vzniká tím, že se z mnoha postřehů zkušenosti utvoří jeden všeobecný (καθόλου) soud o podobných věcech. Soudit totiž, že Kalliovi, jenž měl tu a tu nemoc, pomohlo to a to, a také Sókratovi a rovněž i mnoha jiným jednotlivcům, náleží zkušenosti; **10** ale je to umění (τέχνη), když víme, že všem takovým a takovým jednotlivcům, pojatým v jeden pojem (εἶδος), tedy těm, kdo trpěli tou a tou nemocí, například slizu, žluči, nebo horečnatým stavem, pomohlo právě to a to.

Tam tedy, kde běží o praktickou činnost (τὸ πράττειν), zdá se, že se zkušenost nijak nerozlišuje od umění, ba naopak vidáme, že na věc přijdou spíše lidé zkušení než ti, **15** kteří sice o věci mají pojem (λόγος), ale zkušenosti nemají. To proto, že zkušenost je znalostí jednotlivin (καθ' ἕκαστόν), umění obecného (καθόλου), každá praktická činnost však a tvoření týká se jednotlivin. Lékař totiž nelčí člověka vůbec, leda mimochodem, nýbrž Kalliu nebo Sókrata nebo jiného **20** takového jednotlivce, jenž je zároveň také člověkem. Jestliže tedy někdo má pojem bez zkušenosti a zná sice obecný pojem (τὸ καθόλου), ale nezná jednotliviny v něm zahrnuté, často učiní chybu v léčení. Neboť je to jednotlivina, jež se má léčit. Přece však míníme, že vědění a porozumění náleží spíše **25** umění než zkušenosti, a za moudřejší než lidi zkušené pokládáme odborné znalce, v přesvědčení, že každý má moudrost (σοφία) tím větší, čím vyšší je stupeň jeho vědění (τὸ εἰδέναι).

Pokyny a otázky k četbě

- Co je kritériem vědění (a „umění“)?
- V následující pasáži Aristotelés mj. předkládá jakýsi žebříček znalostí („umění“). Popište jej a uvědomte si rozdíl oproti dnešnímu hodnocení poznatků.
- Jak je nakonec vymezena „moudrost“? Vysvětlete její definici!

Soudíme tak proto, že jedni znají příčinu (αἰτία), druzí nikoli. Neboť lidé zkušené sice vědí, že něco jest, ale nevědí, proč to jest; avšak oni vědí, proč to jest, i znají příčinu. Proto si také v každém oboru práce více vážíme **30** vedoucích a myslíme, že více vědí a jsou moudřejší **981b** než prostí dělníci, poněvadž znají příčiny toho, co se koná, kdežto dělníky pokládáme za lidi, kteří jako některé neoduševněné věci něco sice dělají, ale nevědí, že dělají to, co dělají, zrovna tak, jako například oheň pálí. Myslíme tedy, že neoduševněné věci konají všechno ze své určité přirozenosti a dělníci **5** z cviku (ἔθος), a že lidé nejsou moudřejší proto, že jsou v díle zruční, nýbrž proto, že o něm mají pojem a znají příčiny.

Vůbec pak známkou člověka vědoucího jest, že může učit. Proto máme za to, že umění je ve větší míře vědou (ἐπιστήμη) než pouhá zkušenost, neboť ti, kdo je ovládají, mohou učit, lidé pouze zkušené nikoli. Mimoto za moudrost nepokládáme smyslové vjemy. Jsou sice zvláště směrodatné v poznání jednotlivin, ale o žádné věci nám nepraví, proč jest, například proč oheň je teplý, nýbrž jenom že je teplý.

Je tedy přirozené, že se lidé obdivovali tomu, kdo poprvé vynalezl nějaké umění, jež převyšovalo společné vjemy, **15** nejen proto, že něco z toho, co vynalezl, bylo potřebné, nýbrž proto, že byl moudrý a vynikal nad ostatní. Ježto však bylo vynalezeno více druhů umění, a to jedna, aby sloužila potřebě, druhá pak ušlechtilému požitku, pokládáme vždycky za moudřejší vynálezce těchto než vynálezce oněch, poněvadž **20** jejich vědění nesměřovalo k pouhému užitku. Proto teprve tehdy, když již bylo opatřeno všechno takové, byly vynalezeny vědy, jež nehledí ani libosti, ani potřeby, a to nejprve na těch místech, kde lidé měli volný čas. Tak matematické vědy byly sestaveny nejprve v Egyptě; tam totiž volný čas byl ponechán **25** třídě kněží.

V *Etice* jsem vyložil, jaký je rozdíl mezi uměním a věděním a ostatními sourodými pojmy. Na tomto místě pojednávám o věci proto, abych ukázal, že takzvanou moudrost všichni pokládají za vědu, jejímž předmětem jsou první příčiny a počátky. Proto se zdá, jak již dříve bylo řečeno, **30** že člověk zkušený je moudřejší než ti, kdo mají jenom nějaký vjem, odborný znalec (τεχνίτης) že je zase moudřejší než lidé zkušené, vedoucí než prostý dělník, a že vědám teoretickým (θεωρητικαί) náleží moudrost ve větší míře než vědám poiétickým (ποιητικαί). Je tedy **982a** zjevno, že moudrost je věda, jež vykládá jistý druh příčin a počátků (ἡ σοφία περί τινος ἀρχὰς καὶ αἰτίας ἐστὶν ἐπιστήμη).

A 2. Povaha, předmět a cíl moudrosti

Pokyny a otázky k četbě

- V této kapitole Aristotelés blíže charakterizuje hledanou vědu („moudrost“, nejvyšší vědu). Sledujte, jaké charakteristiky jí připisuje.
- Které charakteristiky bychom považovali za znak moudrosti či vyššího vědění i dnes?
- Klíčovou roli v Aristotelově hodnocení věd hraje obecnost poznatků. Vysvětlete.

Ježto hledáme tuto vědu, je třeba 5 zkoumat, jakého druhu jsou příčiny a jakého počátky, jimiž se zabývá vědění, jež nazýváme moudrostí. Snad nám to bude více zřejmé, uvědomíme-li si, jaké představy máme o muži moudrém.

(1) Předně se domníváme, že moudrý pokud možno všechno ví, aniž má vědění o všech jednotlivostech. 10 (2) Za druhé za moudrého pokládáme toho, kdo dovede poznat to, co je obtížné a co člověku je nesnadno poznávat – neboť smyslové vnímání je společné všem lidem, proto je snadné a není na něm nic moudrého. (3) Dále v každé vědě moudřejším se zdá ten, kdo je přesnější a (4) o příčinách dovede lépe poučovat. (5) Mníme také, že moudrostí ve větší míře je 15 věda, kterou volíme pro ni samu a pro vědění, nikoli pro to, co z ní vyplývá, a rovněž že (6) moudrost je spíše věda vládnoucí než sloužící; neboť moudrému se nemá poroučet, nýbrž nařizovat a vést má on, a nemá přejímat přesvědčení od jiného, nýbrž jeho má poslouchat člověk méně moudrý.

Takové 20 a tak mnohé představy tedy máme o moudrosti a o lidech moudrých. Z nich (1) první, totiž mít vědění o všem, hodí se nutně na toho, kdo zvláště zná to, co je obecné (καθόλου ἐπιστήμη); neboť zároveň ví jaksi všechno, co je v obecných pojmech zahrnuto. (2) Ale to, co je nejvýše obecné, je lidem takřka velmi těžko poznat, 25 neboť je nejvíce vzdáleno od smyslových vjemů. (3) Nejpřesnějšími vědami však jsou právě vědy o tom, co je první; neboť vědy, jež vycházejí z menšího počtu <počátků>, jsou přesnější než ty, jež přidávají ještě další, jako například aritmetika je přesnější než geometrie. (4) Ale také způsobilější poučovat je věda, jež zkoumá příčiny; neboť opravdu poučují ti, kdo 30 dovedou uvést příčiny každé jednotlivé věci. (5) Vědění (τὸ εἰδέναι) však a rozumění pro ně samy nejvíce náleží vědě, jež se zabývá nejvyšším předmětem vědění; neboť kdo touží po vědění pro ně samo, 982b dá přednost především vědě, jež má vědeckost v nejvyšší míře, a taková je věda o tom, co je nejvyšším předmětem vědění; a nejvyšším předmětem vědění je to, co je první, a příčiny (τὰ πρῶτα καὶ τὰ αἴτια). Vždyť skrze ně a z nich se poznává ostatní, nikoli ony skrze to, co následuje. (6) Konečně vědou, jež je vládnoucí v první řadě, a 5 vědou, jež vede více než věda sloužící, je ta, která poznává, kvůli čemu máme všechno konat; je to dobro (ἀγαθόν) v jednotlivých případech a vůbec pak nejvyšší dobro v celé přírodě (ἄριστον ἐν τῇ φύσει πάση).

Ze všeho tedy, co bylo řečeno, vyplývá, že hledané jméno hodí se pouze na tutéž vědu. Musí to být věda teoretická, jež zkoumá první počátky a příčiny; 10 neboť i dobro i účel náleží k příčinám.

Pokyny a otázky k četbě

- *Následuje hodnotící srovnání dvou ze tří Aristotelových skupin věd. Identifikujte kritéria, podle nichž jsou tyto skupiny hodnoceny.*
- *V čem spočívá přednost teoretické vědy?*
- *Pokuste se najít v dnešní době paralelu k Aristotelovu srovnání!*
- *Zapamatujte si, proč Aristotelés dává definované vědě přívlástek „božská“, a vzpomeňte si na to při četbě pasáží z knihy Λ!*

Že to není věda poiétická, je možno vidět již u prvních filozofujících mužů. Neboť jako dnes, tak v dřívějších dobách lidé začali filozofovat, protože se něčemu divili. Z počátku se divili záhadným zjevům, jež jim bezprostředně ukazovala zkušenost, a teprve potom ponenáhlu postupujícíe naznačenou cestou dospěli **15** i k záhadám významnějším, například k záhadě jednotlivých období měsíce, dráhy slunce a hvězd a vzniku všehomíra. Ten pak, kdo pochybuje a diví se, má vědomí nevědomosti – proto také milovník vymyšleného výkladu (ὁ φιλόμυθος) je v jistém smyslu milovníkem moudrosti (φιλόσοφος), neboť obsahem vymyšleného výkladu jsou zjevy hodné údivu. Jestliže tedy **20** lidé filozofovali, aby unikli nevědomosti, je zjevno, že usilovali o vědění proto, aby nabyli vědění (τὸ εἰδέναι), nikoli pro nějaký vnější užitek. O tom svědčí skutečný vývoj. Neboť o takový druh poznání začalo se usilovat teprve tehdy, když byly opatřeny všechny věci potřebné k pohodlnému životu, k jeho okrase a rozptýlení. A tak vidíme, že **25** tuto vědu nevyhledáváme pro žádný jiný vnější užitek, nýbrž jako říkáme, že svobodný je člověk, jenž je pro sebe a nikoli pro druhého, tak i ona jenom je vědou svobodnou; jenom ona totiž je vědou pro sebe.

Proto se o ní právem může říci, že mít ji není lidské, neboť lidská přirozenost je v mnohém směru **30** nesvobodná, takže podle Simónidova výroku

jenom bůh prý má tuto výsadu;

člověku pak prý se sluší, aby hledal pouze vědění, jež je mu přiměřeno. Mají-li pravdu básníci a je-li božstvo vsutku takové, **983a** že závidí, muselo by se to projevit nejspíše tu a museli by být nešťastni všichni, kteří vynikli <ve vědění>. Ale ani není možno, aby božstvo bylo závistivé, spíše jenom podle přísloví

básníci mnoho nepravdivého navymýšlejí,

ani nelze jinou vědu pokládat za vzácnější než tuto. **5** Neboť věda v nejvyšší míře božská je i nejcennější; a takovou vlastnost může mít jenom dvojím způsobem: (a) předně božskou vědou je ta, kterou má především bůh, (b) potom ta, jež jedná o věcech božských. A to oboje přísluší jenom této vědě. Neboť všichni uznávají, že bůh je příčinou a počátkem, i náleží taková věda jenom bohu, anebo **10** jemu v nejvyšší míře. I když tedy všechny vědy jsou k životu potřebnější než tato, větší hodnotu nemá žádná. Ovšem, osvojíme-li si tuto vědu, musí nás v jistém smyslu uvést v pravý opak toho, co jsme z počátku hledali. Všichni totiž, jak jsme řekli, začínají tím, že se diví, jestliže se věc skutečně má tak a tak – podobně jako se lidé obdivují automatům, dokud neprohlédnou složení **15** a příčinu –, ať se to týká obrátů slunce anebo nesouměřitelnosti úhlopříčky; neboť každému se zdá podivné, že by se něco nedalo měřit měrnou jednotkou. Ale nakonec se podle přísloví všechno obrátí v opak a k lepšímu; a tak je tomu i tu, když se správně poučil. Vždyť **20** znalec geometrie ničemu by se tak nepodivil, než kdyby se

úhlopříčka čtverce dala změřit stranami. Tím bylo vyloženo, jaká je povaha hledané vědy a jaký je cíl, jehož má dosáti hledání a zkoumání a celý náš postup.

Z 1. Podstata jako první předmět metafyziky

Pokyny a otázky k četbě

- Nejprve jednoduchý úkol – všimněte si, co je úvodní otázkou či úvodním problémem celé sedmé knihy. Z jakého hlediska Aristotelés k problému přistupuje?
- Vzápětí se však přejde ke zkoumání οὐσία. Vysvětlete tento přechod a jeho význam!
- Už nyní lze říci něco o významu termínu οὐσία – shrňte to!

1028a10 Jsoucno se vypovídá mnoha způsoby (Τὸ ὄν λέγεται πολλαχῶς), jak jsme vyložili již dříve, kde byl uveden jejich počet. Neboť znamená, co je (τί ἐστι) a toto zde (τόδε τι), jiné jakost nebo kolikost anebo některou jinou kategorií. Poněvadž se však vypovídá tolika způsoby, je zřejmé, že prvním z nich je *co je*, čímž se označuje **15** podstata (οὐσία). Neboť chceme-li říci, jaké je to a to, říkáme, že je dobré nebo špatné, ale nikoli, že je dlouhé tři lokte nebo že je to člověk. Ale chceme-li říci, co je to, neříkáme, že je bílé nebo teplé nebo dlouhé tři lokte, nýbrž že je to člověk nebo bůh. Ostatní se nazývá jsoucím proto, že je na takto jsoucím kolikostí, jakostí, stavy nebo něčím **20** jiným takovým.

Proto snad někdo může být v nesnázi, zda také jít, být zdravý a sedět, každé zvlášť, a všechno ostatní takové, znamená něco jsoucího nebo nejsoucího. Neboť nic z toho není ani přirozené o sobě, ani nemůže být odloučeno od podstaty, a i když náleží také k jsoucím, platí to spíše o jdoucím, sedícím a nechuravějícím. To je spíše něčím jsoucím, jak se zdá, poněvadž podmět, jemuž náleží, je něčím určitým; to však je podstata a jednotlivina, jež se ukazuje být obsažena v takové výpovědi (κατηγορία), neboť dobré nebo sedící nevypovídá se bez něčeho takového. Je tedy zjevno, že **30** každé z těchto jest jenom proto, že je podstata. A tak asi podstatou je to, co prvně jest, nikoliv určité něco, nýbrž zhola (ἀπλῶς).

První se vypovídá sice mnoha způsoby, ale podstata je v každém smyslu nejprvnější (a) pojmově, (b) poznatkově i (c) časově.

(c) Neboť žádná jiná kategorie není odlučitelná (χωριστόν), nýbrž pouze ona.

(a) Ale i pojmově je toto jsoucno **35** první. Neboť pojem podstaty musí být obsažen také v pojmu každého předmětu.

(b) A máme za to, že nejlepší vědění o každém předmětu máme tehdy, když jsme poznali, co je člověk nebo oheň, nikoli jaký je, jak **1028b** veliký nebo kde je, ježto i to všechno víme, když jsme poznali, co je kolikost a jakost.

A již odedávna a také v přítomné době stále opakovaná a nikdy dostatečně nerozřešená otázka, co je jsoucno, neznámá nic jiného než otázku, co je podstata (οὐσία). Neboť jedni tvrdí, že toto jsoucno je jedno, druzí, že je jich více než jedno, jiní, že je jich

omezený počet, a opět jiní, že počet neomezený. Proto také my nejvíce a předně a takřka jenom k tomu musíme zaměřit své zkoumání, co je jsoucno v tomto smyslu.

Z 2. Různé názory o podstatě

Pokyny a otázky k četbě

- *Co považuje za podstatu (či „jsoucno“ – οὐσία) Aristotelés?*
- *Jiní myslitelé předkládali i podstatně odlišné typy odpovědi – jaké druhově jiné skutečnosti považovali za οὐσία?*
- *Tato kapitola představuje určitý typický Aristotelův postup. Měli byste být s to odhalit, o jaký postup se jedná.*

(1) Zdá se, že podstata (οὐσία) nejzřejměji náleží tělesům. Proto říkáme, že zvířata, rostliny (τὰ τε ζῶα καὶ τὰ φυτὰ) a jejich části jsou **10** podstatami, a rovněž přírodní tělesa jako oheň, voda, země apod., a všechno, co je buď částí prvků nebo se z nich skládá, ať z jejich částí, ať ze všech dohromady, jako je nebe (οὐρανός) a jeho části, hvězdy, měsíc a slunce (ἄστρα καὶ σελήνη καὶ ἥλιος). Je však třeba zkoumat, zda jenom toto jsou podstaty, či zda jsou ještě jiné, anebo zda některá z těchto <těles jsou podstaty>, **15** nebo zda jsou i mezi jinými <věcmi>, anebo zda nic z těchto není podstatou a zda jsou jen jiné podstaty.

(2) Někteří míní, že podstatou je to, co ohraničuje tělesa, jako plochy, čáry, bod a jednotka, a to spíše než tělesa a to, co je pevné.

(3) Dále jedni mají za to, že mimo smyslové věci nic takového není, druzí uznávají ještě další druhy jsoucna, jsoucno ve vyšší míře, jež je věčné; tak Platón **20** ideje a matematické předměty (τὰ τε εἶδη καὶ τὰ μαθηματικά) jako dva druhy podstat a pak ještě jako třetí podstatu smyslových těles. Speusippos pak uznává ještě více podstat, počínaje od jedna (ἓν), a pro každý druh podstat zvláštní počátek: jiný pro čísla, jiný pro velikosti a pak ještě jeden pro duši – a tím rozmnožuje rozsah podstat. Někteří však **25** tvrdí, že ideje a čísla mají tutéž přirozenost (φύσις) a že se k nim druzí ostatní, to je čáry a plochy až k podstatě nebe a k smyslovým věcem.

Když jsme v obryse nejprve vyložili, co je podstata, je třeba uvažovat o tom, co v oněch tvrzeních je řečeno správně nebo nesprávně, a které jsou podstaty, zda mimo podstaty smysly vnímatelné (παρὰ τὰς αἰσθητάς) jsou ještě některé podstaty či nejsou a jak potom **30** jsou, a zda je nějaká odloučená podstata (τις χωριστὴ οὐσία) a proč a jak, či zda mimo podstaty smysly vnímatelné není žádná jiná.

Z 3. Vlastní pojem podstaty. Otázka, zda látka je podstatou

Pokyny a otázky k četbě

- *I na úplném počátku této kapitoly nalezneme něco typicky aristotelského, srovnajte jej se začátkem 1. kap. této knihy a pokuste se určit tento další typický rys Aristotelových úvah!*

- *Aristotelés v celé kapitole hledá odpověď na svou ústřední otázku, kterou už dobře známe. Nyní se však zaměřte na obecný popis jeho postupu při hledání.*
- *Vyhledejte důvody, proč by podstatou měla být látka, a pak vysvětlíte, jak Aristotelés tuto možnost vyvrací!*
- *Když si velmi pozorně přečtete poslední odstavec, budete vlastně znát Aristotelovu odpověď na ústřední otázku knihy Z. Jak tedy jeho odpověď zní?*

O podstatě se však mluví ne-li více způsoby (Λέγεται δ' ἡ οὐσία, εἰ μὴ πλεοναχῶς), tedy aspoň nejčastěji ve čtyřech. Neboť podstatou každé jednotlivé věci je, jak se zdá, jak bytnost (τὸ τί ἦν εἶναι), tak obecno (τὸ καθόλου) **35** a rod (τὸ γένος), a za čtvrté podmět (τὸ ὑποκείμενον). Podmětem je to, o čem se vypovídá ostatní, kdežto sám se již nevypovídá o jiném. Ten tedy **1029a** musíme vymezit nejdříve; neboť se zdá, že podstatou je především první podmět.

Za takový se v jednom smyslu označuje látka (ὕλη), v druhém tvar (μορφή) a za třetí to, co je z obou <složeno>. Látkou pak míním například kov, tvarem uspořádání **5** formy a tím, co je z obou, sochu jako celek. A tak, je-li tvar dříve než látka a je-li jsouc-nem ve větší míře, bude z téhož důvodu také dřívější než to, co je z obou <složeno>.

Tak bylo v obryse řečeno, co asi je podstata; je to, co se nevypovídá o podmětu, nýbrž o čem se vypovídá jiné. Ale nelze ustát jenom na takovém určení, ježto nedostačuje, **10** neboť jednak je ještě neurčité a potom se takto podstatou stává látka. Není-li totiž podstatou látka, nelze pak říci, co by jinak bylo podstatou. Vždyť odejme-li se ostatní, zřejmě nezbude nic <než látka>. To ostatní jsou totiž vlastnosti, výtvo-ry a mohutnosti těles; délka, šířka a hloubka však jsou druhy kolikosti, **15** nikoli podstata. Neboť kolikost není podstatou, ale podstatou je spíše to, čemu ony vlastnosti náležejí na prvním místě. Odejmeme-li tedy délku, šířku a hloubku, vidíme, že nezbyvá nic než to, co se jimi určuje, pozorujeme-li tedy <věc> takto, jeví se podsta-tou nutně jenom látka. **20** Látkou však rozumím to, co se o sobě neoznačuje ani jako něco určitého, ani jako něco kolikostního, ani jako něco jiného, čím se určuje jsoucn-
o. Neboť musí být něco, o čem se každé to určení vypovídá a jehož bytí je jiné než každé <jiné> kategorie. Všechno ostatní se totiž vypovídá o podstatě, tato však o látce. A takto posledním o sobě není ani určité něco, ani tolik a tolik, **25** ani něco jiného; ale nejsou jím ani jejich zápory, neboť i ty mu mohou náležet jenom mimochodem. Díváme-li se tedy na věc z tohoto hlediska, vyplývá z toho, že látka je podstatou (οὐσίαν εἶναι τὴν ὕλην).

Ale to je nemožné. Neboť se zdá, že především podstatě náleží, že je něčím odlouče-ným a tímto zde (τὸ χωριστὸν καὶ τὸ τόδε τι). Proto se zdá, že tvar (τὸ εἶδος) a to, co je z obou <složeno>, je podstatou ve vyšší **30** míře než látka.

Podstatu tedy složenou z obou, míním z látky a tvaru, je třeba nechat stranou; neboť je později a je o sobě patrná. Ale i látka je v jistém smyslu zřejmá. Musíme však uvažovat

o třetí, neboť tu je nejvíc nesnází. Ježto pak je všeobecná shoda v tom, že jsou určité podstaty vnímatelných věcí, musíme zkoumat nejprve ty.

H 1. Druhy podstaty. Látka jako počátek

Pokyny a otázky k četbě

- Úvodní kapitola osmé knihy shrnuje výsledky zkoumání sedmé knihy, proto některé informace už známe. Avšak nečetli jsme celou sedmou knihu, proto se dozvíme i něco nového, a to i o určení, co je či není οὐσία. Vyhledejte tyto nové údaje!
- Vzpomeňte si, proč nakonec byla látka odmítnuta jako kandidát na οὐσία. V této kapitole pak najdete vysvětlení, proč stejný argument neplatí proti tvrzení, že οὐσία má být tvar.
- Ovšem látka sama je zde v určitém smyslu opět považována za οὐσία. V jakém?

1042a3 Z toho, co bylo řečeno, musíme teď odvodit důsledky, shrnout hlavní věci, a tak dojít k závěru.

Bylo tedy řečeno, že 5 se hledají <v této vědě> příčiny, počátky a prvky podstat. Jedny podstaty uznávají souhlasně všichni, o druhých však někteří vyjádřili svoje zvláštní názory. Souhlasně jsou uznávány podstaty fyzické, například oheň, země, voda, vzduch a jiná jednoduchá tělesa, potom rostliny a jejich části, 10 živočichové a části živočichů, a konečně nebe a části nebe. Někteří však podle svého zvláštního názoru prohlašují, že podstatami jsou ideje a útvary matematické. Jako důsledek rozumové úvahy vyplývají ještě jiné podstaty, totiž bytnost a podmět. Mimoto se však jinou cestou vyvozuje, že rod je podstatou ve větší míře než druhy a obecně ve větší míře než 15 jednotliviny. Avšak s tím, co je obecné, a s rodem souvisejí ideje; neboť se zdá, že jsou podstatami z téhož důvodu.

Ježto však bytnost je podstatou a její pojem je výměrem, byl vymezen také výměr a to, co je samo o sobě. A ježto výměr je pojem, pojem však má části, bylo nutno také 20 vyšetřit vzhledem k části, jaké části náležejí podstatě, a tím také výměru, a jaké nikoli.

Dále podstatou není ani obecně, ani rod. Ideje a matematické útvary bude však třeba zkoumat později; neboť podle tvrzení některých jsou prý podstatami vedle smyslových.

V dalším výkladu obraťme zřetel k podstatám, jež jsou souhlasně 25 uznávány. Jsou to podstaty smyslové (αἰσθητὰ οὐσίαι). Všechny smyslové podstaty však mají látku. Podstatou je podmět, v jednom smyslu látka (ὕλη) – látkou rozumím to, co není sice toto zde (τόδε τι) ve skutečnosti (ἐνεργεία), ale je toto zde v možnosti (δυνάμει) –, v jiném smyslu však pojem (λόγος) a tvar (μορφή), a ty, poněvadž jsou něčím určitým, jsou pojmově odlučitelné (τῷ λόγῳ χωριστόν). Za třetí je to, 30 co je z nich <složeno> – a jenom tomu náleží vznik a zánik – a co je zhola odlučitelné, neboť co do pojmu jsou jedny podstaty odlučitelné, druhé nikoli.

Je však patrné, že také látka je podstatou. Neboť ve všech změnách z jedné protivy do druhé je nějaký podklad, na němž se změny dějí; tak při změně místa to, co je nyní tu, nato někde **35** jinde, při změně kolikostní to, co je nyní tak veliké a potom menší nebo větší, a při změně jakostní to, co je nyní zdravé **1042b** a potom nemocné. A podobně je také při změně co do podstaty něco, co nyní vzniká a potom zaniká, a co nyní je podkladem jako toto zde a potom podkladem jako něco vzhledem ke zbavenosti.

(...)

Θ 6. Skutečná činnost, skutečnost. Vztah k pohybu

Pokyny a otázky k četbě

- *V této kapitole deváté knihy je pro nás nejdůležitější výměr skutečnosti (ἐνέργεια). Všimněte, že je podán poněkud zvláštním způsobem a že Aristotelés sám cítí nutnost tuto zvláštnost vysvětlit.*
- *V závěru kapitoly se objevují dvě složité úvahy. První z nich se týká neomezena – podle Aristotela nic neomezeného nemůže reálně, tj. ve skutečnosti existovat. Pokuste se z příslušné pasáže pochopit, jak to tedy je s možností a skutečností neomezeného.*
- *Druhá úvaha podává rozlišení pohybu (κίνησις) a skutečnosti (ἐνέργεια). Vaším úkolem pochopitelně je postihnout podstatu tohoto rozlišení.*

1048a25 Ježto bylo pojednáno o mohoucnosti <čili možnosti> (δύναμις), jak se vypovídá z hlediska pohybu (κατὰ κίνησιν), určíme také pojem skutečné činnosti <čili skutečnosti> (ἐνέργεια), co je a jaká jest. Neboť při tomto zkoumání bude zároveň zjevno, že možným (δυνατόν) nazýváme nejen to, co svou přirozenou povahou pohybuje jiným nebo je pohybováno od jiného, buď zhora nebo určitým způsobem, **30** avšak pojem chápeme ještě i jinak. Proto jsme ve zkoumání probrali i tyto.

Skutečnost (ἐνέργεια) tedy záleží v tom, že je dána věc, nikoli tak, jak se říká, že je v možnosti (δυναμει). Říkáme například, že Hermés je ve dřevě a polovice v celku, pokud ji lze z něho vyjmout, a vědoucím nazýváme také toho, kdo právě nerozjímá; je-li mocen rozjímat, **35** což je pak skutečnou činností.

Co tím chceme říci, bude zjevno z jednotlivých případů vyvozením (ἐπαγωγή). Není totiž potřebí žádat pro všechno přesného výměru, ale někdy stačí uvážit případy obdobné. Neboť je tu podobný vztah, jako je vztah stavícího **1048b** k znalci stavění a bdícího k spícímu, vidícího k tomu, kdo sice má oči zavřené, ale má zrak, vztah vytvořeného z látky k látce a hotového k nehotovému. Jedním **5** členem tohoto protikladu budiž vyjádřena skutečnost, druhým možnost. Ale ne všechno se nazývá skutečností stejně, nýbrž jak to připouští obdoba: jako to a to je v tom a tom nebo se k němu má, tak ono a ono je v onom a onom nebo se k němu má. Neboť někdy se má jedno k druhému jako pohyb k mohoucnosti (δύναμις), někdy jako podstata (οὐσία) k určité látce (ὕλη).

Jinak se však vypovídá možnost a skutečnost o neomezenu, **10** o prázdnu a o všem takovém než o většině věcí, jako například o vidícím, chodícím a o viděném. Neboť o tom se výpověď může stát někdy pravdivou zhola. Vždyť „viděným“ se jednou něco nazývá, protože je skutečně viděno, podruhé, protože může být viděno. Ale neomezeno není v možnosti tak, že by jednou **15** ve skutečnosti mohlo být odloučeno pro sebe <od možnosti>, nýbrž <odloučeno je od ní> jenom pro poznání. Neboť okolnost, že dělení je bez konce, právě vyjadřuje, že taková skutečnost je jenom v možnosti, nikdy však není skutečností pro sebe.

Činnosti (πράξεις), jež mají mez, nejsou sobě cílem, nýbrž jsou jenom <prostředkem> k cíli, jako je například při odtučňování cílem zhubnutí, **20** kdežto pochod odtučňování záleží v přiměřeném pohybu, aniž je sám tím, pro co se pohyb děje. Proto takový pochod nemůže být činností, alespoň ne ukončenou; neboť není koncem a cílem. Činností je spíše jenom onen pohyb, v němž je cíl. Například řekneme-li: vidí, ale také již uviděl, uvažuje a uvážil, myslí a myslil; ale ne učí se a naučil se, **25** uzdravuje se a uzdravil se. Jinak zase: žije dobře a žil dobře, je blažen a byl blažen. Sice by děj musel někdy přestat jako při odtučňování. Ale není tomu tak, nýbrž žije a žil. Z těchto <činností a pochodů> jedny je třeba nazvat pohyby, druhé skutečnostmi. Neboť každý pohyb je neukončený, tedy odtučňování, učení, chození, stavění; **30** to jsou pohyby, a to neukončené. Neboť nikdo zároveň nechodí a neprošel, ani nestaví a nevystavěl, ani nevzniká a nevznikl, nebo neplatí zároveň: pohybuje se a pohyboval se; ale něco jiného jest: pohybuje a pohnul. Ale naproti tomu táž bytost může: uviděla a zároveň vidí, myslí a myslila. Takové úkony tedy **35** nazýváme skutečnostmi (ἐνέργεια), kdežto ony pohybem (κίνησις).

Θ 7. Kdy je něco v možnosti a kdy není

Pokyny a otázky k četbě

- V první části textu si všimněte, že za možnost lze označit pouze to, co má již hodně blízko k dané skutečnosti. Jaké podmínky konkrétně musí splňovat „věc“, aby mohla být prohlášena za možnost něčeho jiného?
- Závěrečná úvaha je opět velmi složitá, přesto se však pokuste porozumět v ní aspoň pojmu „první látka“. Co tento pojem znamená?

Z uvedených určení takového druhu může tedy být zjevno, co je skutečnost a jakého je rázu.

Je však třeba určit, kdy je něco v možnosti a kdy není; **1049a** neboť to neplatí kdykoli. Například: je země člověkem v možnosti? Nikoli; spíše tehdy, když se již stala semenem, a snad ani tehdy ne. Je to tak, jako se všechno neuzdravuje lékařským uměním, ani náhodou, ale je něco, co je mohoucí uzdravit se, **5** zdravé v možnosti.

(1) To, co je v možnosti, proměňuje se v skutečnost myšlením, když jeho chtění nic

nepřekáží zvenčí, však u uzdravujícího se, když nic nepřekáží z toho, co je v něm. Podobně je také dům v možnosti, když tomu, co je v něm a v **10** látce, nic nepřekáží, aby dům vznikl, a nic již nemusí k ní přicházet nebo od ní odcházet anebo se měnit – to je dům v možnosti.

(2) A tak je tomu i u všeho ostatního, co má počátek vzniku mimo sebe; a co se týče toho, co má počátek vzniku v sobě, je možné to, co samo sebou bude, když není zevních překážek. Tak símě <není člověkem v možnosti>, ježto musí vniknout **15** do jiného a prodělat určité změny. Kdykoli však něco skrze svůj vlastní počátek má již příslušnou vlastnost, je možností. Símě však potřebuje jiného počátku. Tak ani země není ještě v možnosti sochou, poněvadž se musí nejprve změnit v kov.

Zdá se však, že to, o čem mluvíme, není látka, nýbrž že je z látky, například že skříň není dřevo, nýbrž je ze dřeva, **20** dřevo není země, nýbrž je ze země. A jestliže tak opět země není něco jiného, nýbrž je z něčeho jiného, je toto jiné vždy v možnosti pozdější zhola. Například skříň není zemitá ani není zemí, nýbrž je dřevěná; neboť toto, dřevo, je v možnosti skříň a je látkou skříně, totiž dřevo zhola je látkou skříně zhola a toto určité dřevo je látkou této určité skříně. Je-li však něco první, **25** co se již nenazývá podle něčeho jiného, je to první látka (ἄλη πρώτη); je-li například země něčím vzdušným a vzduch není oheň, nýbrž je něco ohnivého, je oheň první látkou, jež není tímto zde (τόδε τι);¹⁰ neboť tím se rozlišuje obecnina a podmět, že (a) podmět je toto zde, něco určitého, (b) obecnina nikoli. (a) Tak například podmětem vlastností je člověk, **30** tělo a duše, vlastností však je například vzdělaný, bílý. Ten pak, kdo si osvojí vzdělání, nenazývá se vzdělaností, nýbrž vzdělaným, a člověk se nenazývá bělostí, nýbrž bílým, ani kráčením nebo pohybem, nýbrž krácejícím nebo pohybujícím se, zrovna jako jsme již viděli u předmětů pojmenovaných podle látky. U všeho tedy, co je takto, je tím posledním podstata; (b) ale u toho, kde tomu tak **35** není, nýbrž přísudek (τὸ κατηγορούμενον) je jakýmsi tvarem (εἶδος) a tímto zde, je poslední podmět látkou a látková podstata (οὐσία ὑλική). I je zcela správné, že se něco, **1049b** jak bylo uvedeno, pojmenovává <přídavným jménem> podle látky a vlastností, ježto obojí <tj. látka i vlastnosti> jsou o sobě neurčené.

Tím by tedy bylo řečeno, kdy něco je v možnosti a kdy není.

Θ 8. Skutečnost je dříve než možnost

Pokyny a otázky k četbě

- *Aristotelés spatřuje všude v přírodě hierarchii nižších a vyšších skutečností, proto se ve svých výkladech snaží určit, co je v této hierarchii výše – jinak řečeno co je „dříve“, co předchází – a co níže („později“). Tato otázka vyvstává i ve vztahu*

10 Křížův překlad „jako toto zde a jako podstata“ je upraven podle originálu a podle anglických překladů (Ross 1924, Makin 2006).

možnost – skutečnost. Nejprve si všimněte, že Aristotelés hovoří o „dříve a později“ ve více ohledech!

- *Reprodukuje argument, podle nějž je skutečnost dřívější než možnost z hlediska pojmu!*
- *Z hlediska času je situace komplikovanější, což se projevuje relativním závěrem. Vysvětlete!*

Již jsme určili; kolika způsoby se vypovídá „dřívější“. 5 Podle toho určení je zřejmo, že skutečnost je dříve než možnost, Přitom míním, že nejen dříve než ta možnost <čili mohoucnost>, jež byla vymezena výše, která se totiž označuje jako počátek, působící změnu v jiném nebo <v tomtéž>, pokud je jiné, nýbrž vůbec dříve než každý počátek, působící pohyb nebo klid. Neboť sem, do oblasti možnosti, náleží také příroda; je totiž hybným počátkem, ale 10 ne v jiném, nýbrž ve věci samé, pokud je touto věcí. Skutečnost je tedy dříve než každá ta možnost, a to i (1) co do pojmu (λόγος), i (2) co do podstaty (οὐσία); co se týče (3) času (χρόνος), je v jednom vztahu (a) dříve, v jiném (b) nikoli.

(1) Že je dříve co do pojmu, je zjevno. Neboť to, co je mohoucí ve vlastním smyslu, je mohoucí právě tím, že může působit; tak například stavby znalé je to, co je mocno stavět, 15 vidomé je to, co je mocno vidět, a viditelné, co je mocno být viděno, Zrovna tak je tomu u všeho ostatního, i musí být pojem (λόγος) a poznání skutečnosti dříve než poznání možnosti.

(3) Co do času je však skutečnost dříve v tom smyslu, že to, co je druhově totožné, je působící (ἐνεργουῦν) dříve než možné, nikoli však to, co je totožné počtem. Míním to tak, že časově dříve než tento člověk, 20 který tu již skutečně jest, a než toto obilí a než vidoucí je látka, semeno a to, co je schopno vidět, věci to, jež jsou sice v možnosti, ale ne ve skutečnosti člověkem, obilím a vidoucím. Ale zase časově dříve než toto je něco jiného ve skutečnosti, z čeho možnost vznikla. Neboť vždycky ze jsoucna možného 25 vzniká jsoucno skutečné tím, co již ve skutečnosti jest; například člověk vzniká z člověka, vzdělance činí vzdělanec, přičemž vždycky něco jako první činitel pohybuje, hybný činitel však je již ve skutečnosti. Bylo řečeno již v úvaze o podstatě, že všechno, co vzniká, vzniká z něčeho a od něčeho druhově totožného.

(...)

Pokyny a otázky k četbě

- *Třetím hlediskem je „dříve a později“ z hlediska podstaty (jsoucnosti). Tato argumentace je nejsložitější, naštěstí se opět můžeme opřít o členění argumentů z vydání Metafyziky u Petra Rezka (viz A, a, b...). Nejprve si tedy rozčleňte jednotlivé argumenty!*
- *Pak se pokuste vysvětlit argument (A) (a), který proti sobě klade „dřívější co do vzniku (času)“ a „dřívější co do podstaty“.*

- *Abychom pochopili argument (A) (b), je třeba si domyslet vztah mezi οὐσία (tvarem) a účelem (cílem). To byste měli zvládnout s přihlédnutím k argumentu (a).*
- *Argument (c) zase stojí na určitém pojetí vztahu mezi οὐσία (tvarem) a skutečností. Jaký je tento vztah? A jak se z něj dokáže, že skutečnost je co do οὐσία dříve než možnost?*
- *Pečlivě si přečtete úplný závěr argumentace (A), najdete tam spojnici k úvahám ve dvanácté knize!*

(2) Ale také co do podstaty je dříve. (A) (a) Předně proto, že to, co je pozdější 5 co do vzniku, je dřívější co do tvaru a podstaty, například muž je dříve než hoch, člověk je dříve než semeno; neboť jedno již nabylo tvaru (εἶδος), druhé nikoli. (b) Za druhé proto, že všechno, co vzniká, směřuje k počátku (ἐπ' ἀρχήν) a k účelu <čili cíli> (τέλος). Neboť účel je počátkem a vznik a vývoj děje se pro účel <čili cíl>, cílem je však skutečnost a pro takový cíl se dostává 10 mohutnosti. Vždyť živé bytosti vidí, ne aby měly zrak, nýbrž mají zrak, aby viděly. Podobně mají znalost stavitelství, aby stavěly, a schopnost rozjímat, aby rozjímalý, ale nerozjímají, aby se jim dostalo schopnosti rozjímat, leda ti lidé, kteří se cvičí. Tito však nerozjímají, tímto způsobem jenom myslí, aniž potřebují rozjímat. 15 (c) Mimoto látka je proto v možnosti, že někdy může nabýt tvaru; jakmile je však ve skutečnosti, tvaru nabyla. Podobně je tomu u všeho ostatního, i tam, kde je cílem pohyb. Proto jako učitelé jsou přesvědčeni, že dosáhli vyučovacího cíle, když ukáží, že žák je skutečně činný <neboli vědění činí skutkem>, tak je tomu i v přírodě. Kdyby tomu tak nebylo, podobalo by se to 20 Pausónovu Hermovi; nebylo by totiž jisto, zda vědění je uvnitř či vně, zrovna jako je tomu u té sochy. Neboť výkon <čili vykonané dílo, skutek> je cílem a skutečnost je právě vykonaným cílem. Proto také jméno „skutečná činnost, skutečnost“ (ἐνέργεια) odvozuje se od slova „skutek“ (ἔργον) a směřuje k uskutečnění (ἐντελέχεια). Ježto pak někde užívání <mohutnosti> je poslední mezí, například u zraku vidění, mimo něž 25 se žádný jiný výkon neuskutečňuje, jinde se však uskutečňuje ještě nějaké dílo, jako například u stavitelství mimo stavění dům, přece skutečnost není cílem mohutnosti tam méně a tu více. Neboť stavění je ve vystavěném a děje se a je zároveň s domem. 30 Tam tedy, kde vznikající je mimo užívání mohutnosti ještě něčím jiným, je skutečnost v tom, co je vytvořeno, jako například stavění ve vystavěném domě, tkaní v utkané věci a podobně i v ostatním, a vůbec pohyb v pohybovaném. To však, u čeho mimo skutečnou činnost 35 není žádné jiné dílo, má skutečnost v sobě samém; tak vidění je v bytosti vidoucí, rozjímaní v rozjímající, 1050b život v duši, a proto také blaženost; neboť je to život určité povahy. A tak je zřejmo, že podstata a tvar jsou skutečnostmi. Z tohoto důvodu pak vyplývá, že skutečnost co do podstaty je dříve než možnost, a jak jsme řekli, jedné skutečnosti 5 co do času předchází druhá, až se dospěje ke skutečnosti věčného prvního hybatele.

Pokyny a otázky k četbě

- Argumentační větev (B) přidává argumenty z hlediska věčnosti jsoucna (a), nutnosti (b) a věčnosti pohybu (c).
- V argumentu (a) je třeba pochopit vztah mezi věčnou existencí, podstatou a možností. Proč je tedy v tomto ohledu skutečnost z hlediska podstaty dřívější?
- Argument (b) je velmi stručný, ale jeho postup je podobný argumentu (a). Dokážete za této situace opět vyvodit naše tvrzení, že skutečnost je co do podstaty dříve než možnost?
- A konečně do třetice je podobný postup užít i v (c). Proto i váš úkol je podobný!
- A ještě si všimněte, na jakou skutečnost je pak úvaha aplikována! Tento moment – stejně jako i argument (b) – bude opět důležitý ve dvanácté knize.

(B) Dá se to však dokázat ještě důrazněji. (a) Věčné je totiž co do podstaty dřívější než pomíjející; nic však, co je v možnosti, není věčné. Důvod je ten, že každá možnost se týká zároveň protikladu. Neboť co nemůže být, **10** nemůže skutečně náležet žádné věci, ale všechno, co je možné, nemusí být skutečné. A tak co je možné, může být i nebýt, tedy totéž může i být, i nebýt. Co může nebýt, možná nebude; co však může také nebýt, je pomíjející, a to buď zhola nebo právě v tom <vztahu>, v němž se o něm praví, **15** že může také nebýt, co do místa, kolikosti nebo jakosti; zhola je však něco pomíjející se zřením k podstatě. Z věcí nepomíjejících zhola nic tedy není dáno zhola v možnosti; nic však nebrání, aby nebylo v jistém ohledu možné, například takové a takové nebo někde; proto jsou všechny ve skutečnosti. (b) Zrovna tak jsoucno nutné není dáno v možnosti. Věci tohoto druhu jsou přece první: neboť kdyby těchto nebylo, nebylo by nic. **20** (c) A zrovna tak není v možnosti věčný pohyb, je-li takový. A je-li něco věčně pohybovaného, není pohybovaného z hlediska možnosti, leda jenom co do směru, odkud a kam. Neboť nic nebrání, aby v tomto vztahu nebyla látka.

Proto slunce, hvězdy a celé nebe jsou stále skutečně <pohybovány> a není třeba obávat se, že by se někdy zastavily, jak se toho obávají badatelé o přírodě. Ta tělesa neumdlévají ve své činnosti. **25** Neboť jejich pohyb není jako u věcí pomíjejících v oblasti možnosti protikladu, takže by pak nepřetržitost jejich pohybu byla obtížná. Neboť příčinou obtíže je podstata, pokud je látkou a možností, nikoli skutečností.

(...)

Je tedy zřejmo, že skutečnost je dříve než možnost a každý počátek změny.

Λ 6. Nutnost věčné, nehybné a skutečné podstaty jako příčiny, počátku všeho

Pokyny a otázky k četbě

- Především si pozorně přečtete úvod kapitoly, aby vám bylo jasné, o jakém jsoucnu se uvažuje ve dvanácté knize. (A srovnajte to se začátkem kap. VII 2!)

- *Tato kapitola obsahuje podstatné úvahy o vrcholu Aristotelovy ontologie (či metafyziky). Snažte se proto důkladně pochopit, co se zde tvrdí a dokazuje.*
- *Identifikujte jednotlivé argumenty!*
- *Proč tedy musí existovat nepomíjející οὐσία?*

Ježto jsme však uznali tři podstaty (οὐσίαι), dvě přírodní a třetí nehybnou, je třeba promluvit o této (třetí) a říci, že musí být nepomíjející **1071b5** nehybná podstata (αἰδιὸς οὐσία ἀκίνητος).

Neboť podstaty jsou prvními ze jsoucna, a kdyby byly všechny podrobeny zániku, bylo by pomíjející všechno. Ale je nemožno, aby pohyb buď vznikal nebo zanikal, neboť byl vždy. Totéž platí o čase. Kdyby totiž nebyl čas, nebylo by rozlišení „dříve“ a „později“. Proto je pohyb (κίνησις) zrovna tak nepřetržitý jako čas (χρόνος). **10** Neboť čas je buď totéž co pohyb, anebo je jeho nějakým určením. Žádný pohyb však není nepřetržitý, leda pohyb místní, totiž pohyb v kruhu (κύκλω).

Avšak kdyby byl činitel schopný pohybovat nebo působit, jenž by však nebyl činný, nebylo by pohybu. Neboť je možno, že to, co má pouze schopnost (δύναμις), není skutečně činné. Nic by tedy neprospělo, kdybychom předpokládali věčné podstaty, **15** jako činí ti, kdo uznávají ideje, kdyby v nich nebyl počátek (ἀρχή) schopný působit změnu. Ale jistě by nestačil ani takový počátek, i kdyby mimo ideje byla jiná podstata. Neboť kdyby nebyl skutečně činný, nebylo by pohybu. Ale ani tehdy, kdyby byl skutečně činný, kdyby však jeho podstatou byla možnost; nebylo by totiž pohybu nepomíjejícího. Neboť to, co je v možnosti, může nebýt. Musí **20** tedy být takový počátek, jehož podstatou je skutečnost (ἐνέργεια).

Dále tyto podstaty musí být bez látky (ὕλη). Neboť musí být nepomíjející, je-li ještě jinak něco nepomíjejícího. Proto jsou skutečností.

Pokyny a otázky k četbě

- *V následujícím textu se výslovně navazuje na jeden problém z našich úryvků z IX. knihy – na který? Je na tomto místě vyřešen stejně jako tam?*
- *V čem se Aristotelés shodne s Platónem a Leukippem a za co je kritizuje?*

A přece je tu nesnáž. Neboť, jak se zdá, všechno, co je činné, může být činné, ale ne všechno, co může být činné, také skutečně činné jest, takže by možnost byla dříve. **25** Ale kdyby tomu tak bylo, nebylo by ze jsoucna nic. Vždyť je možno, že sice něco může být, ale ještě není.

Taková nemožnost ovšem vyplývá ze stanoviska starých teologů, kteří odvozují svět z Noci, a ze stanoviska fyziků, kteří tvrdí, že „všechny věci byly dohromady“. Neboť jak by se v nich mohl uskutečnit pohyb, kdyby tu nebylo nic, co jej činností působí? Stavivo se přece nemůže **30** pohybovat samo od sebe, nýbrž pohyb působí stavitelství, ani se nepohybují menstruační nebo země, nýbrž pohybu se jim dostává od semene a chámu.

Proto někteří filosofové uznávají stálou skutečnost, například Leukippos a Platón; neboť praví, že pohyb je stále. Ale neříkají, proč to tak je a který je to pohyb, ani jej blíže neurčují a neoznačují jeho příčinu. Neboť nic **35** se nepohybuje, jak se právě nahodí, nýbrž musí tu vždy něco být jako příčina, jako se teď věc pohybuje tímto způsobem od přírody a tímto opět vnějším donucením, ať rozumem nebo něčím jiným.

Dále, který druh pohybu je první? Neboť v tom je velký rozdíl. Jistě ani Platónovi není **1072a** možno <za první hybnou příčinu> prohlásit to, co někdy pokládá za počátek, co samo sebou pohybuje. Neboť duše je později, totiž zároveň s nebem, jak praví.

Tedy mínění, že možnost (δύναμις) je dříve než skutečnost (ἐνέργεια), je v jednom smyslu správné, v jiném mylné, a jak, to bylo řečeno dříve. Že však **5** skutečnost je dříve, dosvědčují Anaxagorás – neboť rozum je ve skutečnosti – a Empedoklés svými počátky, láskou a svárem, a filosofové jako Leukippos, kteří tvrdí, že pohyb je stále. Proto nebyly chaos nebo noc po celý čas bez konce, nýbrž stále tytéž – buď v kruhovém pohybu nebo jinak –, poněvadž skutečnost je dříve než možnost.

Je-li pak totéž **10** stále v kruhovém pohybu, musí být něco trvalého, co je stále stejnoměrně činné. Jestliže však má být vznik a zánik, musí být něco jiného, co je stále činné tak a opět jinak. Musí tedy být činné jedním způsobem podle sebe sama (καθ' αὐτό), v jiném podle jiného; a to buď podle toho, co je různé <neboli třetí>, nebo podle toho, co je první. Nutně tedy podle prvního. Neboť právě to **15** je příčinou pohybu pro druhé i třetí. První je tedy lepší. Neboť první bylo příčinou stálé stejnoměrnosti a druhé příčinou střídání, a obě zároveň je zřejmě příčinou stálého střídání. Tedy tak se to má vskutku také s pohyby. Proč by se tedy měly hledat jiné počátky?

A 7. Bůh a jeho podstata

Pokyny a otázky k četbě

- *Jaké tedy musejí být vlastnosti prvního principu pohybu?*
- *A jakým způsobem pak může pohybovat jinými jsoucný?*
- *Odůvodňování teze, že právě (první) žádané a myšlené je prvním hybatelem, je komplikované, zkuste mu přesto porozumět! Všimněte si, že Aristotelés kvůli objasnění podává příklad či analogii působení nehybného hybatele, jež má jeho činnost ozřejmit!*
- *Poté Aristotelés hovoří o pořadí dějů či pohybů zapříčiněných nehybným hybatelem. O jaké typy pohybů se jedná?*

Poněvadž je tomu vskutku tak, a naopak kdyby tomu tak nebylo, **20** muselo by všechno vzniknout z Noci a ze „všeho dohromady“ a z nejsoucna; dají se tedy asi řešit nesnáze, o něž tu jde, i je skutečně něco, co se ustavičně pohybuje v neustálém pohybu, a to v pohybu kruhovém. Vysvětá to nejen z rozumové úvahy (λόγος), nýbrž i z pozorované skutečnosti. A tak první nebe musí být věčné.

Proto je také něco, co pohybuje. Ježto však pohybované a pohybující zároveň je středem, je **25** tedy něco, co pohybuje, aniž je pohybováno, a co je věčné, podstata a skutečnost zároveň.

Tím způsobem však pohybuje žádané a myšlené (τὸ νοητόν), aniž je pohybováno. První žádané a první myšlené jsou však totožné. Neboť žádané je to, co se zdá dobrým, prvním předmětem chtění je však to, co dobré jest. Něco žádáme proto, že se nám zdá, že je to dobré, a ne naopak, že by něco bylo dobré proto, že to žádáme. **30** Počátkem (ἀρχή) je však myšlení (νόησις).

Myslicí duch (νοῦς) je však pohybován myšlením (τὸ νοητόν). Myšlena je však jedna z řad <protiv> o sobě a v ní je podstata první, a to opět jednoduchá a skutečná. Jedno a jednoduché však není totéž; neboť jedno znamená míru, jednoduché však určité ustrojení.

V téže řadě však právě je také dobré a **35** žádané pro ně samo; a první je **1072b** vždy nejlepší nebo obdobou nejlepšího. Že však účel náleží mezi nepohybované, ukazuje rozdělení <významů>. Neboť účel je (a) účelem pro něco a (b) účelem něčeho, z nichž druhý může být mezi nepohybovanými, první nikoliv. Účel <v druhém smyslu> však pohybuje jako milované a tím, co je tak pohybováno, pohybuje pak ostatním.

Je-li tedy něco pohybováno, může **5** se chovat také jinak. A tak je-li nejprve skutečností pohyb z místa na místo (φορὰ), je také skutečností, jíž je pohybováno. Vzhledem k ní však může se chovat jinak co do místa, i když ne co do podstaty. Ježto však je něco, co pohybuje a samo je nehybné, a poněvadž je ve skutečnosti, nemůže se vůbec nikdy chovat jinak. Neboť místní pohyb je první mezi změnami a prvním místním pohybem je zase pohyb v kruhu, který **10** působí ono <nehybné>. Je tedy nutně něčím jsoucím, a pokud je nutným jsoucím, je dobré, a tak jako dobro je počátkem. Nutnost se totiž vypovídá několika způsoby; (a) něco je nutné vnějším donucením, poněvadž směřuje proti puzení, nebo (b) je nutné to, bez čeho není něco dobré, (c) nebo za třetí že se nemůže chovat jinak, nýbrž je zhola.

Pokyny a otázky k četbě

- *Nyní dochází – pro moderního člověka překvapivě – k zásadnímu posunu v úvaze, z oblasti fyziky (a ontologie) Aristotelés zcela samozřejmě přechází do etiky. Promyslete, čím je tento přechod podložen!*
- *Jak je v této pasáži nehybný hybatel pojímán?*
- *V čem spočívá jeho činnost?*
- *Co je předmětem této činnosti?*
- *Proč je nehybný hybatel nakonec označen za boha?*

Takový je tedy počátek, na němž závisí nebe a příroda. Způsob jeho života **15** je vrcholem dokonalosti, jakého se nám dostává jenom nakrátko. Neboť je tak stále – nám je to nemožno –, ježto jeho skutečnost (ἐνέργεια) je zároveň jeho potěšení (ἡδονή).

A proto bdění, vnímání (αἴσθησις) a myšlení (νόησις) jsou pro nás nejdříve libé a teprve skrze ně doufání a vzpomínání. Myšlení o sobě je však zaměřeno na to, co je o sobě nejlepší, a nejvyšší stupeň myšlení na to, co je nejlepší v nejvyšším stupni.

Sebe sama **20** však rozum myslí účastí v myšleném (νοεῖ ὁ νοῦς κατὰ μετάληψιν τοῦ νοητοῦ), neboť myšleným se stává tím, že se dotýká a myslí; takže rozum (νοῦς) a myšlené (νοητόν) jsou totéž. To, co je totiž schopno přijímat myšlené a podstatu, je rozumem, a ten je činný, když je má.

Proto je tento (činný rozum) ještě více než onen tím, co se považuje na rozumu za božské, a nazírání (θεωρία) je něčím nejslastnějším a nejlepším. Jestliže tedy bůh (θεός) je stále v tak dobrém stavu **25** jako my někdy, je to podivuhodné jsoucno, je-li však v ještě lepším stavu, je ještě podivuhodnější. A opravdu jest.

Je také životem, neboť skutečnost rozumu (νοῦ ἐνέργεια) je životem a on je onou skutečností; skutečnost však je nejlepší a věčný život. Proto říkáme, že bůh je naprosto dokonalá, věčně žijící bytost. A tak bohu přísluší takový život a nepřetržitě **30** věčně trvání. Neboť je bůh.

(...)

Pokyny a otázky k četbě

- *Následně se Aristotelés vrací do ontologického a fyzikálního kontextu a nejprve uvádí celkovou charakteristiku nehybného hybatele. Vysvětlete ji!*
- *Pak následuje argument pro další – fyzikální – vlastnost nejvyššího principu, jenž je ve zhuštěné podobě přejat z VIII. knihy Fyziky. Reprodukujte tento argument.*

Z toho tedy, co bylo řečeno, je zřejmo, že je věčné a nehybné jsoucno, jež je od **5** smyslové oblasti odloučeno (οὐσία τις αἰδιος καὶ ἀκίνητος καὶ κεχωρισμένη τῶν αἰσθητῶν).

Ukázali jsme však také, že toto jsoucno nemůže mít velikost, nýbrž že je nedílné a nedělitelné. Neboť působí hybně po neomezený čas, nic omezeného však nemá neomezenou sílu. Ježto pak každá velikost je buď neomezená nebo omezená, z uvedených důvodů nemůže **10** mít velikost omezenou, a neomezenou proto ne, poněvadž vůbec nemůže být žádná neomezená velikost. Je také zřejmo, že nepodléhá žádnému působení a je bez proměny. Všechny ostatní způsoby pohybu jsou pozdější než pohyb místní.

Tím je objasněno, proč tomu tak jest.

(...)

Λ 9. Myšlení boha

Pokyny a otázky k četbě

- *V této kapitole je doplněna úvaha o předmětu nehybného hybatele jakožto rozumu. Řeší se několik aporií („nesnázi“). Vysvětlete Aristotelovy odpovědi na tyto otázky!*

- *Jaký musí být stav rozumu z hlediska možnosti a skutečnosti?*
- *Co nemůže a co jediné musí být jeho předmětem?*
- *Jak je vysvětlena aporie totožnosti myslícího a myšleného?*
- *Je nehybný hybatel jednoduchý nebo složený?*

1074b15 Co se však týče rozumu, jsou tu ještě některé nesnáze. Neboť, jak se zdá, rozum z toho, co se zjevuje, je nejbožštější. Přece však obsahuje některé nesnáze, má-li se určit, čím to je, že může být takto.

Nemyslí-li totiž nic, co je pak na něm vznešeného? Vždyť by se choval jako spící. Jestliže však myslí, ale jeho myšlení řídí něco jiného – neboť potom by jeho **20** podstata (οὐσία) nebyla myšlením, nýbrž pouhou schopností (δύναμις) k němu –, nemůže asi být nejlepší podstatou. Neboť jeho hodnota záleží v myšlení.

Dále však, ať jeho podstata je v schopnosti rozumu nebo myšlení, je otázka, co myslí. Zřejmě buď sebe sama nebo něco jiného; jestliže něco jiného, buď stále totéž, nebo jiné. Je pak v tom nějaký rozdíl či není, myslí-li se krásné, nebo to, co se namane? **25** Nebo je to nemístné přemýšlet o některých věcech? Je tedy zjevno, že myslí to, co je v nejvyšší míře božské a vznešené a přitom nepodléhá žádné změně. Neboť by to byla změna k horšímu a byl by to již jakýsi druh pohybu.

Předně tedy, kdyby rozum nebyl myšlením, nýbrž pouhou schopností (δύναμις), bylo by pro něho nepřetržitě myšlení pravděpodobně spojeno s námahou. Potom by zřejmě **30** něco jiného než rozum mělo větší hodnotu, totiž myšlené. Neboť schopnost myslet a myšlení náležejí také tomu, kdo myslí věci nejnepatrnější. A tak je-li třeba tomuto se vyhýbat – neboť je také lépe mnohé nevidět než vidět –, nebylo by myšlení nejlepší. Tedy rozum myslí sebe sama, jestliže je něčím nejdokonalejším a <jeho> myšlení je myšlením <jeho vlastního> myšlení (ἢ νόησις νοήσεως νόησις).

35 Zdá se však, že vědění, vnímání, mínění a přemýšlení míří vždy k něčemu jinému, k sobě samému jenom mimochodem. Dále, je-li něco jiného myslit a být myšlen, které z nich je příčinou <stavu>, že mu náleží dobré? Není přece totéž být myšlením a být myšleným.

Nebo je snad **1075a** někdy vědění totožné s věcí? U věd poiétických je věcí podstata a bytnost, odezírá-li se od látky, u teoretických pojem a myšlení (λόγος καὶ νόησις). Ježto tedy myšlené a rozum nejsou různé u toho, co nemá látku, budou totéž **5** a myšlení bude jedno s myšleným.

Zbývá tedy ještě nesnáz, zda totiž myšlené je složené. Neboť by se pak mohl <rozum> měnit při přecházení od jedné části k druhé. Avšak všechno, co nemá látku, je nedělitelné. A tak jako se chová lidský rozum, tedy rozum složené bytosti, ve zcela určitém čase – neboť nenalézá dobro v té nebo oné části, nýbrž uchopuje nejlepší, které je něco zcela jiného než to, co je rozděleno v části –, tak se **10** chová <božské> myšlení sebe sama po celou dobu.

D. Souhrnné kontrolní otázky a úkoly

- Objasněte přirozený základ lidského poznání a charakterizujte nejvyšší vědu („první filosofii“)!
- Jak zní ústřední Aristotelova otázka při zkoumání jsoucna?
- Jak je nakonec určena οὐσία?
- Charakterizujte pojmy δύναμις a ἐνέργεια. Jaký význam jim patří v Aristotelově myšlení? Vysvětlete, proč je ἐνέργεια „dřívější“ než δύναμις.
- Co Aristotela vedlo k postulování nejvyššího principu – prvního nehybného hybatele?
- Vysvětlete vlastnosti, jež Aristotelés tomuto principu připisuje!